

УДК 373.5.015.31-057.874

Коваленко О.О., Іваненко К.В., Гетта В.Г.

ВНУТРІШНІ СТИМУЛИ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ

У даній статті, на думку авторів, розглядається важлива проблема сучасної школи – активізація пізнавальної діяльності школярів. Розвивати прагнення до знань, високу пізнавальну активність, уміння самостійно працювати над собою – це першочергове завдання сучасної школи. Успішне розв'язання цієї задачі в значній мірі залежить від формування і розвитку внутрішніх стимулів пізнавальної діяльності учнів. Автори статті вважають, що найбільш дієвими внутрішніми стимулами пізнавальної діяльності школярів є потреба в знаннях, інтерес до пізнавальної діяльності, мотиви самовизначення в житті та позитивна установка на навчання. У статті автори розглядають не тільки зміст виокремлених внутрішніх стимулів пізнавальної діяльності учнів, а й засоби їх формування і розвитку.

Ключові слова: внутрішні стимули, потреба, інтерес, мотив, установка

Активізація навчальної діяльності школярів в процесі навчання, підвищення якості їх загальноосвітньої, політехнічної і трудової підготовки – одна із важливих проблем, над вирішенням якої в даний час повинна працювати нова школа, школа ХХІ ст., зазначається у Законі про освіту [2]. Її актуальність обумовлена оновленням змісту навчання, постановкою задач формування у школярів прийомів самостійного здобуття знань і пізнавальних інтересів, формування мотивів навчання, активної життєвої позиції.

Розвиток пізнавальної активності учнів відіграє велику роль не тільки в покращенні якості успішності. В багатьох працях вчених-педагогів (Т. Алексеєнко, Г. Балл, І. Бех, А. Ковальов, В. Крутецький, П. Лузан) зазначається, що навчання має значний вплив на виховання учнів. Однак це відбувається тільки тоді, коли висновки і узагальнення науки засвоюються учнями в результаті власних розумових зусиль та позитивних емоційних переживань.

На нашу думку розумова, пізнавальна активність школярів перш за все залежить від наявності в них внутрішніх стимулів до навчання.

Метою даної статті є з'ясування основних внутрішніх стимулів, що спонукають учнів до активної пізнавальної діяльності, та способів їх формування і розвитку.

На завершальному етапі навчання, тобто в старшій школі, в учнів треба сформувані стійкі мотиви пізнавальної діяльності – мотиви самоосвіти, прагнення самовдосконалення, бажання бути корисним суспільству. Ці мотиви повинні набути особистісного змісту, стати дієвими, увійти у систему цілей школяра, глибоко вкарбуватись в його свідомість. Для школи вони повинні стати показником якості навчально-виховної роботи. Не має сумніву в тому, що так воно і є. Проте не завжди школі, вчителям вдається досягти поставленої мети. Шкільна практика показує, що в одного і того ж вчителя, при використанні одних і тих же методів, учні навчаються і розвиваються по-різному. Є серед них сильні і слабкі, ті які прагнуть добре навчатися і байдужі до навчання. Значить, справа не тільки в методах навчання як таких. Мабуть є ще щось, що суттєво впливає на навчання і виховання учнів, яке безумовно треба враховувати як учителю, так і батькам учнів.

Ми проаналізували роботу багатьох вчителів – новаторів, які досягали і досягають успіхів у навчанні і вихованні школярів. Вивчали вплив батьків учнів – відмінників і відстаючих. Загальний, можна сказати формальний, висновок добре відомий – активна співпраця учителів з батьками учнів при спільній зацікавленості в результатах навчання і виховання приносить позитивні результати. Однак це відбувається далеко не завжди. Часто буває, що зусилля вчителів і батьків не приводять до бажаного успіху. В чому ж причина?

Треба визнати, що від природи у дітей різні задатки, різна схильність до того чи іншого виду діяльності, різна пам'ять, уважність, розумовий розвиток, по-різному відбувається процес фізичного та інтелектуального розвитку – в одних дітей він відбувається інтенсивніше, в інших навпаки, повільніше, з деякою затримкою. Програми навчальних дисциплін, й їх вимоги застосування, для всіх учнів однакові. Це протиріччя чим далі все важче усувати. Навчальні досягнення учнів, все частіше оцінюються тестуванням. Обмежується час для відповіді, стисло даються варіанти відповідей, часто відповіді на запитання спонукають до угадування тощо. При такому контролі, де відсутній діалог, майже неможливо дізнатись чим керувався учень, даючи відповідь на те чи інше запитання. А.С. Макаренко говорив, якщо

на нашу думку учень не здібний, то може виявитись, що ми просто не змогли дізнатись, яким із тисячі талантів він володіє.

Часто на успішність учнів впливає зміна характеру навчального матеріалу, ставлення вчителя до особистих успіхів чи не успіхів учня тощо. Проте, це все можна віднести до зовнішніх, хоча і дуже важливих, факторів впливу на пізнавальну діяльність учнів.

Однак, в процесі навчання у кожного учня виникають певні внутрішні переживання, які прийнято називати внутрішніми стимулами розвитку особистості. На нашу думку в основному внутрішня позитивна налаштованість учня на навчання не тільки зможе подолати негативний вплив зовнішніх факторів на пізнавальну діяльність, а й привести до її розвитку, утвердження і прогресу.

Істинне духовне багатство, – писав відомий психолог Л.В. Занков, – складається тоді, коли людина сама прагне до знань, до науки, до мистецтва [3].

Отже перед школою, батьками, суспільством постає проблема формування і розвитку у підростаючого покоління позитивної налаштованості до навчання, знань і виховання, внутрішніх стимулів пізнавальної активності. Кожна з перелічених інституцій повинна дбати про грамотність та виховання нації. Тільки тоді ми зможемо не тільки подолати бідність, а й досягти прогресу. Ця впевненість базується на тому, що суб'єктивні переживання учнів так чи інакше домінуються впливом педагогів, батьків та членів суспільства. Звичайно, пріоритет в цій справі належить школі. Застосовуючи ті чи інші дидактичні методи, прийоми навчання, вчитель повинен турбуватися не тільки про засвоєння знань і вмінь, а й про збудження внутрішніх стимулів до пізнавальної діяльності школярів. Іншими словами, навчання в школі треба побудувати так, щоб в учнів формувалась потреба в навчанні, викликався інтерес, мотив і певна установка до навчання.

Дуже важливе значення в навчальній роботі школярів має потреба в знаннях. Потреба, найважливіший внутрішній стимул будь-якої діяльності, тим більше пізнавальної.

Якщо учень не усвідомлює потреби в навчанні, якщо в нього не має пізнавальної потреби, то він, як правило, не проявляє розумової активності.

Думати, говорив С.Л. Рубінштейн, людина починає тоді, коли у неї виникає потреба щось зрозуміти.

Сучасна педагогіка має різні методи і прийоми формування і розвитку потреби у знаннях. Наприклад, ефективним є використання проблемності в навчанні. Вчитель не повідомляє нові знання, в так би мовити готовому вигляді, а спонукає учнів до їх "відкриття" шляхом розв'язання навчальної проблеми, в якій закладено протиріччя між знанням і не знанням. Пізнавальне протиріччя викликає в учня проблемну ситуацію – психологічний стан, який спонукає, інтригує учнів до пізнавальної діяльності. Особливо ефективними в навчанні є діалектичні протиріччя. Вони спонукають учнів до пояснення явищ природи, розуміння законів її розвитку, що сприяє формуванню світогляду.

Розв'язання задач, особливо творчих, теж сприяє активізації пізнавальної діяльності учнів, а значить і розвитку їх пізнавальної потреби. Задача, як унікальний засіб навчання, психологічно налаштовує учня на пошук та використання необхідних для її розв'язання знань. Творча задача, крім того, передбачає нестандартне застосування знань чи їх відкриття. Розв'язання переважної більшості задач викликає у школярів позитивне емоційне переживання, яке безпосередньо пов'язане з прагненням досягнути мети. Внутрішнє емоційне піднесення при розв'язанні проблем та задач викликає інтерес до навчання.

Психологи вважають, що інтерес – це емоційно забарвлена потреба, яка пройшла стадію мотивації і надає діяльності людини захоплюючий характер. Коли пізнавальна діяльність учня заснована на інтересі, вона стає захоплюючою і легкою. В такому випадку учень не потребує зовнішнього спонукання до навчання, а навчається з бажанням і завзяттям, що є потужним внутрішнім стимулом до пізнавальної діяльності.

Однак треба мати на увазі, що пізнавальний інтерес, особливо у старшокласників, може стосуватися не всіх навчальних дисциплін, що вивчаються в школі, інтерес має вибіркового характеру. Інтерес до вивчення того чи іншого навчального предмету виникає на основі притаманній схильності учня до нього, або на основі свідомо вибраної мети, майбутнього самовизначення у житті.

Педагогічна наука і практика має багато дійових засобів формування і розвитку інтересу учнів до початкової діяльності.

Серед них ефективними є такі:

а) створення ситуації, коли учні відчувають недостатність знань для пояснення того чи іншого явища природи;

Наприклад, перед з'ясуванням хвильової природи світла вчитель пропонує учням, пояснити всім відоме явище – виникнення веселки. В учнів виникає бажання дізнатися: чому веселка різнокольорова?, чому вона має форму дуги?, чому вона завжди пов'язана з дощем? Тощо.

б) підтвердження важливості отриманих знань для виробництва чи побуту;

Наприклад, при з'ясування законів Фарадея на уроці фізики вчитель демонструє кінофільм, в якому ідеться про оздоблення окремих деталей автомобіля нікелюванням.

в) повідомлення протє, що отримані знання стосуються здоров'я кожної людини.

Так, при з'ясуванні явища парникового ефекту вчитель запрошує учнів до дискусії як воно може вплинути на кожного з нас.

г) перелік професій, яких стосуються дані знання.

Наприклад, учням, які мріють отримати професію пов'язану з авіацією буде цікаво дізнатися про закони аеродинаміки, дію реактивної сили, сили опору повітря, підймальну силу літака тощо;

д) створення ситуації успіху, радості від пізнання, віри в свої сили.

Значний вплив на формування і розвиток інтересу до пізнавальної діяльності має використання в навчальному процесі мультимедійних засобів. По-перше, комп'ютерна техніка забезпечує швидкий пошук необхідної інформації, що є дуже важливим фактором для сучасної людини, яка звикла до оперативного розв'язання навчальних завдань. По-друге, значно покращується образність сприйняття явищ, подій, що сприяє формуванню і розумінню нових понять, в яких, як відомо, зосереджені наукові знання. По-третє, інформація отримана з мережі Інтернет, як правило, емоційно насичена, супроводжується яскравими прикладами, анімаційними засобами тощо. По-четверте, комп'ютерна техніка дає можливість "заглянути" як у мікро-, так і макросвіт, що викликає захопленість, бажання дізнатись, наприклад, який вигляд має планета Земля з космічного корабля тощо.

Суб'єктивне ставлення учня до навчання в основі якого лежить свідомо поставлена мета є не що інше як мотив. Практика і дослідження показують, що на завершальному етапі навчання в школі бажано щоб були сформовані зрілі рівні пізнавальних мотивів – мотиви самоосвіти і складні форми соціальних мотивів. Це дає можливість сформувати мотиви пов'язані з майбутнім самовизначенням в житті. Треба сприяти тому, щоб поставлені цілі максимально відповідали природним задаткам, інтелектуальним можливостям, інтересам і фізичним та матеріальним можливостям. Мотиви пов'язані з майбутнім самовизначенням в житті є великою внутрішньою стимулюючою силою навчання, їх треба підтримувати і розвивати, намагатись максимально наближати до об'єктивної реальності.

Основним засобом формування і розвитку всіх видів навчально-пізнавальних методів і мотивів самоосвіти є активізація навчальної діяльності школярів. Вона може здійснюватися в різних формах навчальної роботи. Серед них можна виокремити такі:

- застосування активних методів навчання;
- використання в навчальному процесі мультимедійних засобів;
- використання міжпредметних зв'язків, спрямованих на розкриття значимості отриманих знань для різних галузей науки і практики;
- застосування отриманих знань в практичній роботі учнів в навчальних майстернях, гуртках технічної творчості, побуті, в повсякденному житті;
- використання наукових знань в конкурсах, вікторинах, раціоналізаторській та винахідницькій діяльності тощо.

До важливих внутрішніх стимулів пізнавальної активності відноситься установка. Вона виражає загальний настрій учня, його позицію – серйозно і наполегливо вчитись чи байдуже ставитись до навчання.

На позитивну установку до пізнавальної діяльності дуже впливає рівень сформованості внутрішніх стимулів до навчання – потреби, інтересу, мотиву.

Іншими словами, установка інтегрує надбання учня в розвитку всіх внутрішніх стимулів пізнавальної діяльності і є цілеспрямовуючою силою в подальшій навчальній діяльності.

Є й негативні фактори, що гальмують позитивну установку. До них можна віднести надмірне захоплення грою несумісною з навчанням, використанням комп'ютерної техніки не за призначенням тощо.

На кінець важливим внутрішнім стимулом до навчання є моральний фактор, розуміння школярем своїх обов'язків, відчуття відповідальності.

Значна роль у формуванні і розвитку внутрішніх стимулів пізнавальної діяльності належить вчителю. Важливо, щоб вчитель не тільки знав про внутрішні стимули активізації пізнавальної діяльності учнів, а й майстерно їх формував і розвивав у школярів. Майстерність навчання в тому й полягає, щоб досягати органічного поєднання зовнішніх і внутрішніх стимулів пізнавальної діяльності учнів, приведення їх в дію, закріплювати, перетворювати в стійке прагнення до розумової діяльності.

Використані джерела

1. Видра О.Г. Багатовимірний цілісний підхід до психології творчості особистості. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету* / Чернігівський національний педагогічний університет ім. Т.Г. Шевченка; Чернігів, 2015. Вип. 125. С. 7-10.

2. Закон України "Про освіту" URL: [http:// zakon2.zada.gov.ua/laws/ show/2145-19](http://zakon2.zada.gov.ua/laws/show/2145-19). (Дата звернення 10.03.2018 р.)
3. Занков Л.В. Развитие школьников в процессе обучения. Москва, 1968. 315 с.
4. Лозова В.І. Цілісний підхід до формування пізнавальної активності школярів. 2-ге вид. доп. Харків, 2002. 175 с.

Kovalenko O., Ivanenko K., Getta V.

INTERNAL STIMULI OF COGNITIVE ACTIVITY OF SENIOR PUPILS

In this article, the authors address the important problem of the modern school – the intensification of cognitive activity of students.

To develop a desire for knowledge, high cognitive activity, ability to work independently on yourself is a priority of our school. The successful solution of this task largely depends on the formation and development of inner motivation of cognitive activity of students.

The authors believe that the most effective internal stimuli of cognitive activity of schoolchildren is the need for knowledge, interest in cognitive activity, motives of self-determination in life and a positive attitude to learning.

In the article the authors consider not only the contents of the selected internal stimuli of cognitive activity of students, but also the ways of their formation and development.

Considerable attention is paid to the content needs of students in education, and the means of its formation and development. The use of problems and tasks in teaching, is considered by the authors as the main means of developing the needs in the knowledge, it means the development of the needs in cognitive activities.

Interest in educational activities is considered as an emotionally embellished need, has passed the stage of motivation. General in the means of formation and development of interest is the importance of knowledge in human life.

On the basis of needs and interests, according to the authors, there is formed and developed motivational and subjective attitude of the student towards learning, which is based on a consciously defined purpose.

An important internal stimulus for learning is a moral factor, the understanding by the students of their duties, a sense of responsibility.

The highest level of internal stimuli of cognitive activity is the installation. It expresses the general mood of the student, his attitude to learning.

The installation integrates the achievements of the student in the development of all internal incentives and cognitive activity is the classresource force in further training activities.

Decisive role in the formation and development of inner motivation of cognitive activity of students belongs to the teacher. It is important that he not only possessed knowledge about the internal incentives of activation of cognitive activities, but also expertly formed and developed them in students. Mastery of learning is to achieve the maximum development of incentive and cognitive activity of students, to bring them into effect, to fix, to turn into a sustainable commitment to mental activity.

Key words: *internal incentives, need, interest, motive, setting.*

Стаття надійшла до редакції 13.03.2018 р.